

Consideracions sobre el benasquès

(Aria de Lluenga y Lingüística - *Sentro d'Estudios Ribagorsans*)

JOSÉ ANTONIO SAURA RAMI
Universidad de Zaragoza

RAMON SISTAC
Universitat de Lleida / Institut d'Estudis Catalans
Director de l'Aria de Lluenga y Lingüística del CERIB

VERSIÓN: BENASQUÈS / CATALÀ / CASTELLANO

- El benasquès —al que la chen del país le diu *patuès*— ye, dende la perspectiva de la dialectología romànica, una variedat de trànsito situada entre els *continua* dialectals aragonès (a l'oest), catalàn (a l'est) y occitano (al nort). Ye, aixines, en propiedat, astò que se coneixe coma ragonà de transición, bàsicamen entre aragonès y catalàn, producto de la evolusión espontania del llatín vulgar (dende la romanisación de la vall, consolidada ya posibllemen en época prerromànica) y de la suya equidistància tradicional econòmica, cultural y geogràfica dels puns d'atracción que van produzí les variedats modernes de les lluegues històriques vesines. Encara que la mayoría d'autors —no pas tots— han destacau que la suya part aragonesa ye talmente superior a la catalana, ista tabé higu'è y ben pllatera, y asobén cap de les dos se pueden despartí. Presente amés isogloses de continuïdat dan l'occitano aquitanopirinenco (gascón) y bella solusió original. En lo que sí que i hei coinsidència plena, lo menos entre aquells que l'han estudiau dende paràmetros sientífics u universitaris, ye en el suyo caràcter de lluega de transición.
- D'ista forma, que el benasquès sigue una variedat de transición entre l'aragonès y el catalàn no le saque, de cap de les maneres, personalitat. Al revès: le confiere la suya pròpia espesifisidat adrinto del conchunto romànic y el fa una modalitat única. Els que el ragonen en han d'està ben orgullosos y tienen tot el dreto a que la suya lluega sigue promosionada a tots els efectos, tabé la suya normalisación en tots els patis que le per-toquen, públics y privats. Y el CERIB tiene la responsabilidad intelectual

de fomentà el suyo proseso d'estudio y la sívica y sosial de colaborà en la promoción del suyo empllego coma lluenta normal en el territori agon se ragone.

- Coma variedat mixta, la codificación (normativa, ortogràfica y gramatical) que lecorrespone ye un tema realmen discutible, hasta polèmico. Entenem que el CERIB no ye a día de hué en condicions de donà una contestación cllara y unívoca a la pregunta "quina ortografía u normativa cal aplicà al benasqués?"

En prensipe, se pueden descriure quatre posibilidats:

- a) asercà-lo total u parsialmen a la variedat referensial promocionada actualmen enta l'aragonès moderno.
- b) optà per models genuins més aproximats a la lluenta oral
- c) el mantenimén de ista "equidistància" històrica entre l'aragonès y el catalàn dan un sistema híbrido
- d) aproximà-lo total o parsialmen a la variedat referensial catalana

Dixàn apart solusions u sistemes masa particulars (coma l'empllegau per Àngel Ballarín Cornell al *Diccionario del benasqués*, Saragosa 1978, 2ª ed.), porían ragonà ara de tres posibilidats reals:

- a) la ortografía, de caràcter bàsicamen fonètico, del denominau "aragonès común", asumida pel IEA
- b) la ortografía, bàsicamen catalana y dan criteri etimològic, empllegada tasadamen per bell autor
- c) el sistema de compromiso entre fonètica y etimología representau principalmen per José Antonio Saura Rami (esp. als *Elementos de fonética y morfosintaxis benasquesas*, Saragosa 2003)

Considerem que la elección ortogràfica definitiva correspone a un consenso de la sosiedat benasquesa que encara no s'ha produciu y al que el CERIB harà de contribuí. Entre que no se produsque, el CERIB, si ye el caso, haríe d'aseptà provisionalmen, en el suyo empllego interno y en les suyes publicacions, qualquera dels tres sistemes, siempre y cuan estigue feto dan un mínimo de coherensia y rigor sientífico.

- Quanto al nom del CERIB, isto ha d'utilisà als efectos ofisials la denominación trilingüe que tiene registrada, si be asò no ha de representà cap

inconveniencia ta que, en l'uso interno u externo, se puesque empllegà tabé cuan conviengue la forma benasquesa actual, ya que la intensión del CERIB siempre ha estau, dende la suya constitución, la de integrà a tots, contribuí a la normalisación de les llenguas del suyo àmbito d'actuación y no creà probllemes superfllos. El logotipo, amés, per presentà les diverses paraules que el componen per separau y sinse preposición, posibilite una lectura benasquesa si se combinen els tres sistemas de grafía. Per està el CERIB filial de l'Instituto d'Estudios Altoaragonesos, utilizarà de manera provisional la grafía *Zentro* enta l'aragonès (forma promoveda per ista institusión), entre que no i heigu'e unes convensions ortogràfiques definitives y universalmen aseptades.

- Respecto a la propuesta de empllegà *puesto* coma equivalensia de "centro", cal di que en benasquès ista paraula tiene un significau meramen locatiu coma a tot l'aragonès y hasta al catalàn popular. Una vegada consultades totes les fuens, no conste que en benasquès actual *puesto* quergue di "centro" ni hu heigue queru di mái: ni en benasquès, ni en aragonès, ni en catalàn ni en cap de lluenta romànica. Si fuese el caso de bell emplego coloquial no documentau, ye cllaro que asò tenríe un efecto negatiu enta la reconeixensa de la lluenta. La forma benasquesa ye "centro" u "sentro" seguntes el sistema ortogràfico empllegau, pero en tot caso conviene que se pronunsie ['sentro].

Consideracions sobre el benasquès

(Àrea de Llengua i Lingüística - *Centre d'Estudis Ribagorçans*)

- El benasquès (popularment anomenat *patuès*) és, des del punt de vista de la dialectologia romànica, una varietat de trànsit situada entre els *continua* dialectals aragonès (a l'oest), català (a l'est) i occità (al nord). És, doncs, en propietat, allò que es coneix com a parlar híbrid de transició, bàsicament entre aragonès i català, producte de l'evolució espontània del llatí vulgar (d'ençà de la romanització tardana de la vall, consolidada possiblement en època ja preromànica) i de la seua equidistància tradicional econòmica, cultural i geogràfica dels pols d'atracció que van generar les varietats modernes de les llengües històriques veïnes. Per

bé que la majoria d'autors -no tots— han coincidit a destacar que el seu component aragonès és possiblement superior al català, aquest també hi és ben present, i sovint ambdós són indestruïbles. Presenta a més trets de continuïtat amb l'occità aquitanopirinenc (gascó) i algunes solucions originals. En el que sí que hi ha plena coincidència, almenys entre aquells que l'han estudiat des de paràmetres científics o universitaris, és en el seu caràcter de parlar de transició.

- El fet que el benasquès siga, doncs, una varietat de transició entre l'aragonès i el català no li resta en cap manera personalitat. Ans al contrari: confereix la seua pròpia especificitat dins el conjunt romànic i el converteix en un parlar únic. Els seus parlants n'han d'estar ben orgullosos i tenen tot el dret que la seua llengua siga promocionada a tots efectes, inclosa la seua plena normalització en tots els àmbits que li corresponen, públics i privats. En aquest sentit, el CERIB té la responsabilitat intel·lectual de fomentar el seu procés d'estudi i la cívica i social de col·laborar en la promoció del seu ús com a llengua normal en el territori on es parla.
- Com a varietat mixta, la codificació (normativa ortogràfica i gramatical) que li correspon es un tema realment discutible, fins i tot polèmic. Entenem que el CERIB no està ara per ara en condicions de donar una resposta clara i unívoca a la pregunta "quina ortografia o normativa cal aplicar al benasquès?"

En principi, es poden descriure quatre possibilitats diferents:

246

- a) l'acostament, total o parcial, a la varietat referencial promociada actualment per a l'aragonès modern
- b) el desenvolupament de models propis autòctons més pròxims a la llengua parlada
- c) el manteniment d'aqueixa "equidistància" històrica entre l'aragonès i el català mitjançant un sistema híbrid
- d) l'acostament, total o parcial, a la varietat referencial catalana

A la pràctica, deixant de banda solucions o sistemes massa particulars (com, per exemple, l'usat per Àngel Ballarín Cornet al *Diccionario del benasqués*, Saragossa 1978, 2a ed.), en el moment actual podríem parlar de tres possibilitats reals:

- a) l'ortografia, amb criteri bàsicament fonètic, de l'anomenat "aragonès comú", assumida per l'IEA

- b) l'ortografia, bàsicament catalana i amb criteri etimològic, utilitzada per algun autor escadusser
- c) el sistema de compromís entre fonètica i etimologia desenvolupat principalment per José Antonio Saura Rami (esp. als *Elementos de fonética y morfosintaxis benasquesas*, Saragossa 2003)

Considerem que la tria ortogràfica definitiva correspon a un consens social benasquès que encara no s'ha produït i al qual el CERIB haurà de contribuir. Fins que no es produïska, el CERIB, si és el cas, hauria d'admetre provisionalment, en el seu ús intern i en les seues publicacions, qualsevol dels tres sistemes, sempre i quan siga portat a la pràctica amb un mínim de coherència i rigor científic.

- Pel que fa al nom del CERIB, aquest ha d'utilitzar a efectes oficials la denominació trilingüe que té registrada, si bé açò no ha de representar cap inconvenient perquè, en ús intern o extern, es puga fer servir també quan convinga la forma benasquesa actual, ja que la intenció del CERIB sempre ha estat, des de la seua constitució, la de integrar tothom, contribuir a la normalització de les llengües del seu espai d'actuació i no crear problemes superflus. El logotip, a més, pel fet de presentar els diversos mots que el componen per separat i sense preposició, permet una lectura benasquesa si es combinen els tres sistemes gràfics. Pel fet de ser el CERIB filial de l'Institut d'Estudis Altoaragonesos, utilitzarà de manera provisional la grafia *Zentro* per a l'aragonès (forma promoguda per aqueixa institució), fins que hi haja unes convencions ortogràfiques definitives i universalment acceptades.
- Pel que fa a la proposta d'utilització de *puesto* com a equivalent de "centre", cal dir que en benasquès aqueixa paraula té el significat de "lloc", indret", com en tot l'aragonès i fins i tot en català popular. Un cop consultades totes les fonts, no consta que en benasquès actual *puesto* vulga dir "centre" ni ho haja volgut dir mai: ni en benasquès, ni en aragonès, ni en català ni en cap llengua romànica. Si es donés el cas d'algun ús col·loquial no registrat, a més, és obvi que un excés de vulgarisme tindria un efecte negatiu per al prestigi de la llengua. La forma benasquesa és "centro" o "sentro" segons el sistema ortogràfic emprat, però en qualsevol cas caldria pronunciar-la ['sentro].

Consideraciones sobre el benasqués

(Área de Lengua y Lingüística - *Centro de Estudios Ribagorzanos*)

- El benasqués (popularmente llamado *patués*) es, desde el punto de vista de la dialectología románica, una variedad de tránsito enclavada entre los *continua* dialectales aragonés (oeste), catalán (este) y occitano (norte). Es, pues, en propiedad, lo que se conoce como habla híbrida de transición, básicamente entre aragonés y catalán, producto de la evolución espontánea del latín vulgar (desde de la romanización tardía del valle, consolidada posiblemente en época ya prerrománica) y de su equidistancia tradicional económica, cultural y geográfica de los polos de atracción que generaron las variedades modernas de las lenguas históricas vecinas. Si bien la mayoría de autores -no todos— han coincidido en destacar que su componente aragonés es posiblemente superior al catalán, éste también se encuentra bien presente, y a menudo ambos son inseparables. Presenta además rasgos de continuidad con el occitano aquitano-pirenaico (gascón) y algunas soluciones originales. En lo que sí que hay plena coincidencia, al menos entre los que lo han estudiado desde parámetros científicos o universitarios, es en su carácter de hablar de transición.
- El hecho de que el benasqués sea, pues, una variedad de transición entre el aragonés y el catalán no menoscaba de ninguna manera personalidad. Más bien al contrario: confiere su propia especificidad dentro el conjunto románico y lo convierte en un habla única. Sus hablantes pueden estar bien orgullosos de ello, y tienen todo el derecho a que su lengua sea promocionada a todos efectos, incluida su plena normalización en todos los ámbitos que le corresponden, públicos y privados. En este sentido, el CERIB tiene la responsabilidad intelectual de fomentar su proceso de estudio y la cívica y social de colaborar en la promoción de su uso como lengua normal en el territorio donde se habla.
- Como variedad mixta, la codificación (normativa ortográfica y gramatical) que le corresponde es un tema realmente discutible, incluso polémico. Entendemos que el CERIB no está hoy por hoy en condiciones de dar una respuesta clara y unívoca a la pregunta “qué ortografía o normativa hay que aplicar al benasqués?”

En principio, se pueden describir cuatro posibilidades diferentes:

- a) el acercamiento, total o parcial, a la variedad referencial promocionada actualmente para el aragonés moderno
- b) el desarrollo de modelos propios autóctonos más próximos a la lengua hablada
- c) el mantenimiento de esa "equidistancia" histórica entre el aragonés y el catalán mediante un sistema híbrido
- d) el acercamiento, total o parcial, a la variedad referencial catalana

En la práctica, al margen de soluciones o sistemas demasiados particulares (como, por ejemplo, el usado por Ángel Ballarín Cornel al Diccionario del benasqués, Zaragoza 1978, 2a ed.), en el momento actual podríamos hablar de tres posibilidades reales:

- a) la ortografía, con criterio básicamente fonético, del llamado "aragonés común", asumida por el IEA
- b) la ortografía, básicamente catalana y con criterio etimológico, utilizada por algún autor aislado
- c) el sistema de compromiso entre fonética y etimología desarrollado principalmente por José Antonio Saura Rami (esp. en los *Elementos de fonética y morfosintaxis benasquesas*, Zaragoza 2003)

Consideramos que la elección ortográfica definitiva se debe dar dentro de un consenso social benasqués que todavía no se ha producido y al que el CERib tendrá que contribuir. Hasta que ello no se produzca, el CERib, tendrá que admitir provisionalmente, en su uso interno y en sus publicaciones, cualquiera de los tres sistemas, siempre y cuando sea llevado a la práctica con un mínimo de coherencia y rigor científico.

- Con respecto al nombre del CERib, éste tiene que utilizar a efectos oficiales la denominación trilingüe que tiene registrada, si bien esto no tiene que representar ningún inconveniente para que, en uso interno o externo, se pueda hacer servir también cuando convenga la forma benasquesa actual, puesto que la intención del CERib siempre ha sido, desde su constitución, la de integrar a todo el mundo, contribuir a la normalización de las lenguas de su área de actuación y no crear problemas superfluos. El logotipo, además, por el hecho de presentar los diversos vocablos que lo componen

por separado y sin preposición, permite una lectura en benasqués si se combinan los tres sistemas gráficos. Por el hecho de ser el CERIB filial del Instituto de Estudios Altoaragoneses, utilizará de manera provisional la grafía *Zentro* para el aragonés (forma promovida por esa institución), hasta que existan unas convenciones ortográficas definitivas y universalmente aceptadas.

- Con respecto a la propuesta de utilización de *puesto* como equivalente de “centro”, hay que decir que en benasqués esa palabra tiene el significado de “lugar”, como en todo el aragonés e incluso en catalán popular. Consultadas todas las fuentes, no consta que en benasqués actual *puesto* quiera decir “centro” ni lo haya querido decir nunca: ni en benasqués, ni en aragonés, ni en catalán ni en ninguna lengua románica. Si se detectara algún uso coloquial no registrado, además, es obvio que un exceso de vulgarismo tendría un efecto negativo para el prestigio de la lengua. La forma benasquesa genuina es “centro” o “sentro” según el sistema ortográfico empleado, pero en cualquier caso convendría pronunciarla [‘sentro].